

Nitel Araştırmalar ve Düşünümsellik: Bir Kritik Analitik Düşünme Pratiği

Dr. Merih B Fidan, Lecturer
University of Leicester. Leicester, UK
merih@fidan.co.uk

Özet

Bu makalede öncelikle temel araştırma paradigmaları ve nicel (kantitatif) araştırmalardan kısaca bahsedilecek, sonra akademik alanda ve ilgili sektörlerde kullanımı yaygınlaşan nitel araştırmalar ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Ek olarak, nitel araştırmaların eleştirel ve analitik düşünmeyle olan ilişkisi ve son olarak nitel araştırmaların ayırdedici özelliklerinden birisi olan düşünümsellik detaylandırılacaktır.

Nitel araştırmaların hangi mantık ve yöntemlerle yürütüleceğine dair kılavuz bilgiler, güvenilirlik ve geçerlik ayrıntılarıyla verilecektir. Araştırmacılar, potansiyel önyargılarını dikkatlerini kendilerine yönelterek ve araştırma konularına tarihsel ve bağlamsal bir boyut kazandırarak dengelenmeye çalışır. Bu anlamda Düşünümsellik nitel araştırmaların en önemli kalite göstergelerinden birisini oluşturur.

Nitel araştırmalar, elde edilen verilerin derinlemesine ve geniş açılardan analiz edilmelerine olanak sağlar. Dolayısıyla karar vericilerin ve politika yapımcıların ilgili araştırma sonuçlarını, alacakları kararlara ve uygulamalara yansıtılabilmeleri için araştırmacıların subjektif eğilimlerini mümkün olan objektif yollarla dengelemeleri ve bu süreci çalışma raporlarına sistematik bir şekilde yansıtılabilmeleri gerekir. Bu da araştırmacıların genişletilmiş entellektüel ve araştırma becerilerine ihtiyaçları olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Nitel araştırma, düşünümsellik, kritik analitik düşünme

Qualitative Research and Thinking: A Critical Analytical Thinking Practice

Abstract

In this article, firstly, basic research paradigms and quantitative research will be briefly mentioned, then qualitative research, which have been widely utilized in academia and relevant sectors, will be detailed. In addition, the relationship between qualitative research and critical and analytical thinking, and finally reflexivity that is one of the distinguishing aspects of qualitative research will be explained.

The information on what kind of reasons and methods will be used when undertaken qualitative research, and also information on reliability and validity will be provided. Researchers aim to balance their biases by focusing on their own thinking and by providing historical and contextual dimensions to their chosen topic. Therefore, reflexivity establishes one of most important indications towards the quality of qualitative research.

Qualitative research facilitates further exploration of the data obtained. Therefore, for the decision holders and policy makers to be able to apply the results of research to their decisions and implementations, researchers must balance their subjective tendencies through all possible objective means, and they should be able to systematically reflect these processes on their reports. So, this would mean that researchers would need extended intellectual and research skills.

Key words: Qualitative research, reflexivity, critical analytical thinking

1. GİRİŞ

1.1. Bilimsel Araştırmalarda Temel Paradigmalar

Paradigmalar en genel anlamda bilim felsefesi demektir (Glesne, 2011). Bir araştırma paradigması, bilim insanları arasında problemlerin ne şekilde anlaşılacağı ve çözümleneceği konusunda gelişen ortak kabul ve inançlar seti olarak da kabul edilir (Kuhn, 1962). Paradigmalar hayatı anlama, okuma ve olguları ortaya koyma şekilleri açısından farklılaşırlar. Tüm araştırmalar temelde belli bir düşünce sistematığı üzerine oturur. Guba (1990), paradigmatları, gerçekliğin anlaşılma biçimine (ontoloji), bilginin nasıl öğrenildiğine (epistemoloji) ve bilginin ortaya çıkarılma şekline (metodoloji) göre üçe ayırmıştır. En temel paradigmatlar ya da bilimsel bakış çerçeveleri şunlardır:

1.2. Pozitivist Anlayış

Pozitivist paradigma, sosyal dünyayı gözlenebilen ve ölçülebilen bir varlık olarak algılar. Bu varlığın düzenli olduğunu varsaydığı için onu deneyle görmek ve ölçmek ister. Bu anlamda pozitizm, modernist düşüncenin de başlangıç noktasıdır (Cankurtaran, 2016).

Pozitivizm, bilgiyi anlama (epistemolojik) açısından bilginin nesnellğine vurgu yapar. Sonuçlara indirgemeci bir şekilde varır. Varoluşçuluk (ontolojik) açıdan ise bizim dışımızda bir gerçeklik olduğunu ve nesnel gerçekliğin nesnel koşullarda deneyimlenmesi gerektiğini savunur. Pozitivist paradigmatmaya göre, insanların kendileri dışındaki bağımsız, nesnel ve sosyal dünya doğa bilimlerinin yöntemleri kullanılarak ölçülebilir, ve toplanan veriler aracılığıyla neden-sonuç ilişkileri belirlenebilir.

Bu gelenek, deneysel ve alan tarama çalışmalarını kullanan sayısal (nicel) araştırmaları salık verir, analiz ve raporlamalarında ise daha çok istatistik bilgilerini kullanır.

1.3. Yorumlamacı Anlayış (Interpretative)

Bu geleneğin ontolojik bakışı gerçeğin sosyal ortamlarda yaratıldığı, karmaşık olduğu ve sürekli değiştiği şeklindedir. Pozitivist yaklaşımın öngördüğü düzenli ve ölçülebilir sosyal olgular ortaya çıkmamakla beraber toplumlar da öngörülen şekilde ilerlemezler (Cankurtaran, 2016). İşte bu boşluk bilimsel alanda yeni araştırma yaklaşımlarının ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Bu eleştirel ve keşfedici araştırma yaklaşımı, araştırılan konulara dışarıdan değil de içeriden bakılması gerektiğini ve herkes için tek bir doğrunun olmayacağını vurgular. Gerçeğin bireylerin görebildiğinden ve algılayabildiğinden daha karmaşık bir yapıda olduğunu ve bu nedenle birey tarafından oluşturulduğunu söylerler. Bu paradigmatın öncü yaklaşımlarından Sosyal Yapılandırmacılık (Social Constructionism) bu olguyu şöyle açıklar: 'Bir tür bilgi olarak bilim hem dünyayı yaratır hem de onu tarif eder (Banister, 1994, sf. 9).

Bu paradigma bilginin bir kültür ürünü olduğunu ve dilin bilgi oluşumunda önemli bir araç olduğunu, dolayısıyla gerçekliğin ve ihtiyaçların ancak ve ancak yorumlanabileceğini savunur. Kısacası nesnel bir gerçeklik yoktur, bundan dolayı objektif bir şekilde ölçülemezler. Sosyal dünyaya ait olgular ancak olguların ortaya çıktığı bağlamların anlaşılmasıyla mümkündür. Dolayısıyla hem araştırmacının hem de öznenin değiştiği kabul edilir ve beklenir (Cankurtaran, 2016).

Nitel (tanıtsal) araştırmalar genellikle Fenomenoloji ve Hermenötik, Kritik İnceleme ve Feminizm bakışaılılarıyla olayları anlarlar. Veri toplama ve analiz yöntemlerinde ise Etnografi, Gömülü Teori, Aksiyon Araştırma ve Söylem Analizi kullanırlar.

1.4. Faydacılık / Pragmatist Yaklaşım

Bu üçüncü akım gerçekliğin sürekli değiştiği, tartışıldığı, müzakere edildiği ve yorumlandığı inancına dayanır. Bu paradigmaya göre en iyi metod çözüm getiren methoddur. Olay ve konularda anlam örüntülerini ararlar ve temel amaçları değişim yaratmaktır.

Bu yaklaşımın kullandığı araştırma metodları son zamanlarda popüerliği artan Karma (mixed methods) Araştırma yöntemlerini, Aksiyon Araştırma ve Desen Oryantasyonlu araştırmaları içermektedir.

2. TEMEL ARAşTIRMA YÖNTEMLERİ

Bu bölümde temel araştırma metodları incelenecek; nicel araştırmalar kısaca, nitel araştırmalar ise detaylı bir şekilde verilecektir.

2.1. Nicel (Sayısal) Araştırmalar

Tek bir ölçülebilir gerçekliğin varlığını savunur. Biyoloji, kimya, fizik, mühendislik gibi doğa bilimleri alanlarında yapılan araştırmalar gözlem ve ölçmeye dayanır. Dolayısıyla, nicel araştırma yöntemlerinin üstün bir tarafı objektif olmalarıdır (Akman, 2014). Bilimsel yaklaşımları ise şu varsayımlara dayanır:

- Doğa düzenlidir ve onu öğrenebiliriz.
- Bütün doğa olgularının doğal nedenleri vardır.
- Hiçbir şey kendi kendine veri değildir.
- Bilgi, deneyim birikiminden gelir.

Ne kadar? Hangi miktarda? Ne kadar sık? Ne kadar yaygın? vb. gibi sorular sorar, sorun hakkında bir yargıya ulaşabilmek için sınırlı sayıda değişkenle çalışır, değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyar ve sorunu çözümleyerek genelleme yapmak ister.

Nedensel karşılaştırmalar ve korelasyon çalışmaları sıkça başvurulan analiz teknikleri olup indirgemeci bir şekilde sonuçlara varılır. Nicel araştırma yöntemlerinde, araştırılan konuya ilişkin, evreni temsil edecek örneklemden sayısal sonuçlar elde edilir. Konu hakkında yoğun bir analiz yerine, kısmen genel ve sayısal verilerle çalışan nicel araştırmalarda sayısal temsiliyet önemlidir, araştırma evrenini temsil edecek örneklemin hatasız tespit edilmesi ve bu örnekleme doğru soruların sorulması önemlidir (Akman, 2014). Araştırmacının asıl amacı veriler ışığında ileriye yönelik tahminde bulunmaktır (Cankurtaran, 2016).

2.1.1. Nicel araştırmaların avantajları:

- Genelleştirilebilir sonuçlar üretilir.
- Farklı gruplar arasında karşılaştırma yapabilir.
- Teorilerin doğruluk derecesi tespit edilebilir.
- Belirli bir yapı içindeki ilişkilerin incelenmesine yarar (Akman, 2014; sf. 12).

2.1.2. Nicel araştırmaların sınırlılıkları:

- Mükemmel örnekleme edinme güçlüğü
- Yeteri sayıda veri toplayamama
- Mükemmel ölçüm şartlarının sağlanamaması
- Ölçme aracının önyargı içermesi
- Model dışındaki veriler ile ilgilenmemesi

En yaygın niceliksel araştırma modelleri Deneysel Model, Betimsel Model, Bağıntısal Model, Nedensel-Karşılaştırma Modeli'dir (Akman, 2014; s.11)

2.2. Nitel (Kalitatif) araştırma nedir?

En yalın haliyle, bir konu hakkında daha fazla bilgi edinmek ya da mevcut bilgiyi güçlendirmek demektir ve bu anlamda yeni bir gelenek de değildir. Benzer anlayışla çalışan etnografi ve aksiyon araştırmaları sosyoloji ve antropolojide uzun yıllardır kullanılmıştır (Banister, 1994). Strauss ve Corbin (1990) nitelik araştırmayı istatistiksel yöntemler kullanmaksızın sonuçlara ulaşan araştırmalar olarak tanımlar.

Nitel araştırma nesnelere bunların ortaya çıktıkları temsiller arasındaki boşluğu sonsuza dek dolduracağı iddiasını yapmak yerine yorumlayıcı bir duruş ve pratikle problemin üzerinde çalışır, problemin karşısında durarak değil de bizzat onunla çalışır (Banister, 1994).

Nitel araştırmalar karmaşık ve katmanlı sosyal, kişisel ve ilişkisel bir dünyanın varlığını kabul eder ve bunun nasıl oluşturulduğunu anlamaya çalışır (McLeod, 2001). Yani kurgulanmış bir dünya varsayar. Kurgulanmış dünya ile ilgili olarak John McLeod, bilme ve bilgi arasındaki farka dikkat çeker. İnsanlar dünyayı hikayeler, sohbetler, eylemler, anlam sistemleri, hafıza, ritüeller ve kurumlar aracılığıyla anlar ve anlamlandırır. Fakat burada önemli bir paradoks var ki o da insanların dünyayı zaten biliyor olmasıdır (Ossorio, 1985). İnsanlar bir olay ya da deneyime tepki olarak sağduyularını kullanarak cevap verebilir ve açıklama getirebilirler. Öyleyse insanlar bunları neden araştırmaya ihtiyaç duyarlar?

Nitel araştırmalar sosyal, ruhsal ve hatta fiziksel dünyaya ait olguları dikkatli bir şekilde ve yakından mercek altına alır, incelenen dünyaya ait yeni anlam haritaları sağlayan resmi söylemler ya da kavramsal çerçeveler üretir. Dolayısıyla sosyal dünyayı öğrenme ve sosyal dünyanın baskılarına uyum sağlama ve o dünyanın talepleri üzerine çalışan kişilerin işlerine yarayacak önemli bilgiler üretirler. Nitel araştırmalar incelenen olguların ortaya çıktığı mahalleler, okullar ve klinikler gibi 'açık sistemlerin' de derinden irdelenmesine olanak verir (Willig, 2001). Ayrıca sosyal hareketleri, kurumsal işleyişleri, milletler arasındaki etkileşimleri dahi incelerler (Strauss & Corbin, 1990).

Düşünme süreçleri, anlam haritaları, tercihler ve ritüeller, katılımcıların fikirlerini, inançlarını, tercihlerini yüzyüze ve genelde yarı-yapılandırılmış görüşme teknikleri aracılığıyla öğrenilir ve toplanan verilerde ortaya çıkan açık ya da kapalı ilişki örüntülerinin ortaya konulması beklenir (Patton, 1990).

Nitel araştırmalarda yüzyüze görüşme, transkript analizleri ve makale yazımı gibi hayli yorucu ve zaman alıcı işler yapılır, ve bu girişimlerin en önemli sebeplerinden birisi Bilme (knowing) ya da anlama isteğı diğeri ise Bilen (knower) olmaktır. Başkaları (others) hakkında bilgi, olgular (phenomena) hakkında bilgi ve düşünümselliğe dayalı (düşünümsellik) bilgi üretilir. Bunu

yaparken, Miles & Huberman (1994)'ın belirttiği gibi, araştırmacı araştırma sürecinin bizzat aktif bir parçası olur.

Nitel araştırmalar 'doğal ortama duyarlık', 'araştırmacının katılımcı rolü', 'konulara bütüncül yaklaşımı', 'algıların ortaya konmasına izin vermesi', ve 'araştırma deseninde esneklik' gibi özelliklerle ön plana çıkar. Bu çalışmalar subjektiftir, sonuçlara özelden genele giderek varır (Tümevarım) (Patton, 1990). Raporlar daha esnek yazılır, bireysel anlama ve anlam yapılarına odaklaşılr. Araştırmanın kalitesi araştırmacının kapasitesine bağlı olarak değişebilir.

2.2.1. Nitel araştırmaların avantajları:

- Özel durumun “gerçekliğini” yansıtır.
- Sonuçlarla kuram üretilmesi kolaydır.
- Farklı faktörlerin anlaşılmasını sağlar.
- Araştırma sonuçlarının uygulanabilirliği daha yüksektir (Akman, 2014)
- Düşünümselliği (sistemik öz-yansıma) bir kalite kontrol aracı olarak teşvik eder. Düşünümsellik, araştırmacının araştırma süreci boyunca kendisinden kaynaklanabilecek ilgili etkileri farkedip analizlere entegre edebilmesidir (Ayrıntı için ilgili başlığı okuyunuz).

Bu sebeplerden dolayı nitel araştırmalarda, yapılacak araştırmanın nasıl bir bilgi üreteceğini bilebilmek önemlidir.

2.2.2. Sınırlılıkları:

- Deneklerin yaşadıkları deneyimleri olduğu şekliyle ifade etmeleri zordur.
- Verilerin analizinde bireylerin sahip oldukları, önyargı da yer alır.
- Araştırmacının etkisi fazlasıyla görülür (Akman, 2014; Fidan, 2017)

Nitel ve nitel araştırmalar arasındaki farklı anlama şekilleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (McLeod, Elliott ve Wheeler, 2010, sf. 117).¹

Nitel/ Kalitatif Yaklaşımlar	Nitel/ Kantitatif Yaklaşımlar
Bütüncül	İndirgemeci
Anlam çıkarıcı	Değişkenlerin ölçümü
Hassas, doğru tanımlamalar	İstatistiksel teknikler
Bizzat insanların kullandığı kategorileri arar	Araştırmacının kendi kategorilerini dikte eder
Tümevarımsal	Tümdengelsel
Deneyimsel, keşfedici	Teori test etme
Biricikliği arar	Geçerliği ve güvenilirliği arar
Yanılsamayı azaltmayı hedefler.	Hatayı azaltmayı hedefler
Öz-düşünümsellik (Self-reflexivity)	Diğerine yönelmiş

¹ Çeviren: Merih B Fidan

Bir araç olarak araştırmacı	Araçlar olarak teknikler
Karşılıklı bilgi sağlayıcılık	Araştırma denekleri
Sonuçlarda uzlaşa aranır	Sonuçlar araştırmacı tarafından karar verilir.
Araştırma deseni sürekli evrilir	Başlangıçta katı araştırma deseni

2.2.3. Nitel araştırma nasıl yapılır?

Nitel araştırmaların yeni araştırmacılar tarafından nicel araştırmalara göre göreceli daha zor olarak algılanmalarının en önemli sebebi önceden belirlenmiş sıkı bir protokolünün olmamasıdır. Fakat iyi bir nitel araştırma esasında önceden çok iyi bir şekilde tasarlanmış bir sürecin sonucunda ortaya çıkar.En az nicel araştırma kadar hazırlık ve ondan daha fazla analiz becerileri gerektirir çünkü nitel araştırmaların analitik veri yorumları zamandan ve şartlardan doğrudan etkilenir. Bu anlamda nitel araştırmalar bir kişisel uğraş, felsefi ve yöntemsel bir baş kaldırı, kanıksanmış varsayımlarla ve belli bir kavrayış noktasına gelme konusunda verilmiş bir mücadeledir.

McLeod, Elliott ve Wheeler (2010, s.120) nitel araştırma yürütülmesi durumunda aşağıdaki düzenin takib edilmesini önerir ²:

1. Bir konu seçin
2. Konuya ilişkin bilgi ve farkındalığınızı arttırın
3. Araştırma sorusu geliştirin
4. Kişisel araştırma günlüğü tutun
5. Metod konusunda bilgi edinin
6. Bir yaklaşım seçin
7. Veri toplama ve analiz için bir teknik seçin
8. Araştırma planınızı şekillendirin.
9. Olguya odaklaşın
10. Araştırma metinlerini toplayın
11. Analiz metodunu yeniden gözden geçirin
12. Araştırma metnini belli noktalarda yoğunlaşdırın
13. Etraflıca ve her noktasını dikkate alacak şekilde analizini yapın
14. Kontrolleri yapın: süreğen karşılaştırmalar, tipik olmayan durumları arayın.
15. Yazın
16. Yorumlayın/ Teorileştirin

Kaliteli yargılama için gerekli olan ölçütler nitel araştırmanın amaçlarına göre değişir. İnanırlık ve güvenilirlik, öznelğin ayırdedici olduğu bu çalışma türlerinde araştırmacının kalitesiyle yakından ilişkilidir. Ve araştırmanın güvenilirliği için maalesef belirli bir reçete yoktur. Araştırmacının bilgi ve tecrübesi, etkisi altında kaldığı düşünceler, kültür ve kurumlar, yaratıcılık kapasitesi, yazı ve dil becerileri ve yine en önemlisi zaafı önemli faktörlerdendir. Buna ek olarak araştırmanın inanırlığı ve güvenilirliği gözlenenlerin ve katılımcıların tepkileri,

² Çeviren: Merih B Fidan

alandaki değişimler, fiziksel şartlar, aktarılan fon, ayrılan zaman, ve kurumsal destek de niteliksel araştırmaların güvenilirlik ve geçerliliklerini etkiler. ³

2.3. Kalite Kontrol: Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırma dünyasının ileri gelen yazarları, özellikle nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin araştırmacıya bağlı olduğu ve araştırmacıda bittiğinin altını çizerek Willig (2001) geçerliği bir araştırmanın tanımlamak, ölçmek ya da açıklamak istediği şeyi tarif etme, ölçme veya açıklama derecesi olarak tarif eder (s.16). Nitel araştırmaların nicel çalışmalara göre geçerlik ve güvenilirlik ölçümleri daha zordur. Bunun sebeplerinden birisi nitel araştırmalarda yalnızca kelime ve kavramların karşılaştırılıyor olmasıdır (McLeod, 2001). Nitel araştırmalardaki temel kriterler, seçilen metodun açık bir şekilde anlatılması, yeterli kanıtın sunulması, ekipten ya da ilgili kişilere kontrolleri yaptırma, yeni fikirlere açık araştırmacının yapacağı üçlü yöntemi kullanma ya da sonuçları karşılaştırmaktır (McLeod, 2001, s.184).

Willig (2001) geçerlik için üç aşamalı kılavuz önermiştir. Buna göre:

- Araştırmaya katılanlar gerektiğinde araştırmacının konu hakkındaki varsayımlarını eleştirme ya da sorgulama konusunda özgür bırakılabilirdir.
- Verileri gerçek yaşam koşullarında toplamalılar, bu şekilde ekolojik ve dış geçerliği artırabilirler.
- Araştırma boyunca araştırmacı, rolleri konusunda sürekli öz-yansıtımlı düşünme (düşünümsellik) yapmalıdırlar (Fidan, 2017’de geçiyor).

Araştırmaların kalite kontrollerinde diğer önemli araç ise bulguların güvenilirliğidir. Fakat burada nitel araştırmaların özneliği tartışma konusu olmaktadır. Bu alanda önemli çalışmalara imza atan araştırmacı ve teorisyenler bu konunun sistematik ve şeffaf yöntemlerle sağlama alınabileceğini ve araştırmacı etkisinin yadsınmaması gereken, bilakis araştırmanın gücünü pozitif bir şekilde etkileyen bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma süreci boyunca takınılacak şeffaf ve sistematik yaklaşım aşağıdaki soruları ve bunlara verilecek dürüst ve profesyonel cevapları içermektedir:

- Araştırma neden ve nasıl yapılacaktır?
- Katılımcılar nasıl ve nereden seçilecek?
- Veriler ne şekilde ve ne kadar sürede toplanacaktır?
- Mümkünse açık olmayan ve anlaşılmayan noktalar katılımcılarla açıklığa kavuşturulmalıdır.
- Bunun için gerekirse bir ön/ pilot çalışma yapılabilir.
- Mülakatların transkriptleri mutlaka oluşturulmalıdır.
- Çok iyi kayıtlar tutarak bütün metodolojik süreç yakından takip edilebilmeli.
- Ortaya çıkmakta olan bulgular ilgili kişilerle paylaşılmalı, ki bu kişiler meslektaşlar, konudan anlayan diğer insanlar olabilir.

³ Michael Quinn Patton (1990)’ dan çeviren Ümran Mutlugün (2017).
<https://www.youtube.com/watch?v=w0B2sLE8pJw>.

- Araştırma danışmanı ile düzenli görüşmelerde bulunmalı ve bulguları ister sözlü ister yazılı bir şekilde ilgili sektörlerle ve akademi ile paylaşmalı.

Nitel araştırmalarda en temel hedef araştırmaya katılan kişilerin tecrübeleri konusunda dürüst, detaylı, bütüncül ve orjinal tarifler ve açıklamalar ortaya koyabilmektir. Pek çok yazara göre iyi bir şekilde yönetilmiş bir nitel araştırma katılımcılara yeni içgörü kazandırır ve onları güçlendirir (Kvale, 1996)

Bütün bunları yaparken nitel araştırmacının olmazsa olmazı ve en ayırtedici kalite yargılamaya kriterlerinden birisi olan Öz-yansıtma ya da öz-düşünümsellik dediğimiz aktif bir süreci yaşıyor olmasıdır.

2.4. Öz-düşünümsellik (Self-reflexivity) ve eleştirel düşünme

Son zamanlarda kullanım alanları oldukça yaygınlaşan nitel araştırmalar pek çok soruyu beraberinde tetiklemiş ve cevapları çok farklı şekillerde aranmıştır. Objektif olma gibi bir iddiası yoktur, objektiflikle subjektiflik arasındaki çizgi üzerinde ve objektif olana en yakın açıklamayı yapmada araştırmacıyı esas aktör olarak görür (Parker, 1994). Sayısal araştırmalarda araştırmacı bir anlamda pasif bir ajandır. Burada ise aktif hatta başrodedir. Bu zorlu süreçte araştırmacı katılımcılarla, onların dünyalarını anlamak için çok anlamlı bir ilişki içerisine girer, pozitivist anlayışın öngördüğü şeklide araştırmacının öznelliğini, tutkusunu, tercihlerini ve değer yargılarını baskılamaz (McLeod, 2001). Parker (1994) çoğu psikoloji çalışmalarında yapılan nötr olduğu şeklindeki açıklamaların samimi olmadığını savunur. McLeod (2000) insan bilimi'ni çalışan bir nitel araştırmacı bilinmeyenler dünyasına girdiğinde, kritik yansıtma/düşünümsellik alanına da girmiş olur der. Buradan belirsizlik, çelişki, şeylerin bilinmezliği ve ben ile diğeri arasındaki sınırın kaybolması gibi duygular ortaya çıkabilir ve bu yazıya ve okuyucuya aktarılır. Ortak dilin kullanıldığı dünyaya, ortak tarihsel anlayışın olduğu ortak anlayışlar dünyasına giren araştırmacı kişisel duruşunu, öznelliğini tarihsel bir bilinçle kritik eder (Gergen ve Gergen, 1991). Bunlar geleneksel ve standart araştırma prosedürlerinde yoktur ve olmaması gerektiği düşünülen şeylerdir.

Düşünümsellik 'geriye doğru eğrilme' kapasitesi veyahutta kişinin farkındalığını kendi üzerine çevirme becerisi olarak tanımlanır (McLeod, 2001; sf. 195; Lawson, 1985).

'İnsanların kendi iletişimlerini aralarında tartışabilmesi ve gerekli yansıtmayı yapabilmesi reflexivity ile ilgilidir...'⁴

'Öz-düşünümsellik kendine dönen düşünce, kendisini ele alan, kendi edimlerini yorumlayabilen düşünce demektir.'⁵

Her ne kadar psikoloji alanında tartışılmakta olan önemli bir kavram iken, McLeod bu konunun danışmanlık ve psikoterapi alanında ayrıca özel bir öneminin olduğunu belirtiyor. Çünkü terapilerde temel aktivite olarak öz-yansıtma teşvik edilir. Hem hakim söylemleri ortaya koyar hem de yenilerini yaratır. Bu anlamda iyi bir nitel araştırma keşfedici ve eleştireldir. Durumun hassasiyetini ve ciddiyetini ortaya koyma bakımından McLeod, Elliott ve Wheeler (2010,

⁴ <https://eksisozluk.com/reflexivity--491033>. En son erişim: 24.02.2018

⁵ <https://eksisozluk.com/ozdusunum--3859936>. En son erişim: 24.02.2018

s.117) niteliksel araştırmalarda bilhassa üzerinde durulması gereken kritik konuları şöyle sıralarlar:

- Birden fazla yöntemi ve tekniği ustalıkla ve esnek bir şekilde kullanacak olan ‘**araştırmacı**’
- Katılımcıların sesini tarafsız ve adil bir şekilde duyurabilme anlamında ‘**temsil krizi**’
- En iyisini yakalama ve güvenilirlik açısından ‘**geçerlik**’
- Araştırmacının öznelliği ve sürecin bir parçası olma anlamında ‘**refleksivitesi /düşünömselliği**’

Dolayısıyla yansıtma ve düşünömsellik açısından eleştirel bakış aşışı kaçınılmazdır. McLeod, Elliott ve Wheeler (2010) araştırmacıların kendi önyargı, beklenti ve deneyimlerini araştırma süreci boyunca yansıtılmalarının önemli olduğunu, bunun en etkin şekilde nasıl yapılacağının, okuyucuya nasıl aktarılacağının, farklı nitel araştırma yaklaşımlarının araştırmacıyı düşünömsellik açısından nasıl bir pozisyona çekeceğinin bilinmesi ve tartışılmasını gerektiğini vurgulamışlardır (s. 135).

McLeod (2003) nitel araştırmalarda düşünömsellik ile ilgili üç ilkedenden bahseder:

- Düşünömsellik, araştırmanın ahlaki boyutlarına ilişkin farkındalık gerektirir.
- Ortaya konulan ya da üretilen metnin geçirdiği sürece ilişkin zihinsel çaba gerekir.
- Elde edilen bulguların başkalarıyla paylaşımı ve yazımı için yeni yeni yaklaşımlara kapı açar (s.196).

McLeod (2000) nitel araştırmalarla dil ve kültür arasındaki karşılıklılığı ortaya koyarak şunu ifade eder:

‘Belli bir kültürden geliyor olmak ve belli bir dili kullanmaktan kaynaklanan ön-anlamalarımız ya da ön-yargularımızdan hiçbir zaman bağımsız olamayız. Bundan dolayı, nitel araştırmacılar incelemeye aldıkları konuları tarihsel ve kültürel perspektife oturtarak, yorumsamacı yaklaşımla çalışır.’ (s.56).

Frank (1992) düşünömselliğin inkarını ‘uzakta durmanın meşruiyeti’ olarak görür ve bir kanser çalışmasında hastaların gerçek insanlar olarak temsil edilmediklerinden, seslerinin duyurulmasına izin verilmediğinden ve olgudan kopuk uzak bir dille hastaları tanımlandıklarından bahseder. McLeod (2001) düşünömselliğin inkarının ‘mesafeli dil’ kullanımına yolaçacağını belirtir. Elbetteki böyle bir yaklaşım analizlerin ve bulguların empatiden uzak bir duruş ve dille yorumlanmasına ve raporlanmasına yolaçacaktır. Bu da nitel araştırmanın kalitesini düşüren önemli bir etmen olacaktır.

2.5. Eleştirel ve analitik düşünmenin nitel araştırmalara olan katkısı

Eleştirel ve analitik düşünme, yaratıcı düşünmek demektir ve bu nitel araştırmacı için bir kalite zorunluluğudur. Çünkü elde edilen bulguların, konunun dışına çıkmadan, konuyla ilgili tüm boyutlarıyla tartışılması gerekir. Araştırmacı bu bağlantıları zihninde olduğu kadar verilerinde de görebilmelidir. Bir nitel araştırmacı yaratıcı, uyanık, sevgi dolu, pozitif, farklılıkları zihninde ve kalbinde barındırabilen, en temel motivasyonunun faydalı olmak olduğu, açık platformlarda

tartışabilen, farklı fikir ve duruşları analiz ve sentez edebilen, kararını verdiğinde ise bunu başkalarına anlatabilen/aktarabilen kişidir.

Bu anlamda düşünömselliği iyi yapabilmek için eleştirel düşünme becerileri önem arz etmektedir. Eleştirel düşünme becerilerini geliştirmiş bir araştırmacı, konusuna hem tutkuyla hem de kuşkuyla yaklaşır; bu da onun farklı bakış açılarından beslenmesini kolaylaştırır. Araştırmaya başlamadan önce şu soruları kendisine sormalı ve cevaplarını araştırmalıdır:

- Hayata dair bakış açım nedir?
- Bu araştırma ile neyi başarmaya çalışıyorum?
- Araştırma konusunun (kurum ve öğretim üyesi/danışman seçtiyse) arka plandaki sebebi ne olabilir?
- Kurumuma, kendime ve toplumuma nasıl katkıda bulunabilirim?
- Araştırmanın sosyal, ahlaki, politik ve mali boyutu neler olacaktır?
- Etkileri nasıl olacak, bundan kim ve kimler faydalanacak?
- Hangi kavramlarla kendimi, araştırmayı ve bulgularımı ifade etmeliyim?
- Hangi önyargı, deneyim ve tercihlerimle bu araştırmaya giriyorum?
- Kendimi mercek altına almamın araştırma açısından ne gibi faydası olacaktır?
- Kaliteyi hangi ölçütlerle tutturabilirim?

Eleştirel düşünömsellik psikolojik bir öz-yansıtma değildir. Aksine tüm yorumların ortamları, zamanla yani tarihle bağlantılı olduğunu bilmek ve göstermektir (Gergen, 1985). Niteliksel sorgulama araştırma boyunca üzerinde çalışılan konuya dair varsayımların, tercihlerin ve beklentilerin ‘parantez içine’ alınmasıdır (McLeod, 2001). Birbiriyle çelişen sonuçlar bulma durumlarına karşı araştırmacı bir etnografik araştırmacı gibi araştırmanın yapıldığı ortama ilişkin tarihsel ve politik bilgi verir, bu, okuyucunun sonuçları anlamlandırması açısından önemlidir ve onun için bir kanıt niteliği taşır (McLeod, 2001).

Nitel araştırmalar arka planda felsefe bilgisi de gerektirir, pek çok araştırmacı bunu bilmeden çalışır. Halbuki bilginin ve gerçekliklerin değıştiği anlamlar dünyasında araştırmacılar gerçeğin doğasına dair gerçekçi yansıtımlar yapabilmek için sürekli mücadele verirler. Araştırmacı, felsefi görüşünü ve duruşunu, araştırma prosedürlerini, araştırma probleminin doğasını, araştırmacının kişisel deneyimlerini, hedef kitlesini ve sahip olduğu kaynakları iyice düşünmelidir. McLeod (2001) bilgiyi öğrenme ve paylaşmada felsefi kavramların öğrenilmesinin ve lisansüstü araştırma programlarında felsefe derslerinin bulunmasının zaruriyetinden bahseder. Bu makalenin yazarı olarak ruhsal ve psikolojik olgunluğa erişmenin ve sektörel alanda iş tecrübesi edinmiş olmanın da zaruri olduğunu ifade etmeliyim.

Bir eleştirel düşünme modeli olarak Paul ve Elder’in ortaya koyduğu kriterler nitel araştırmacılara ışık tutabilir (1997, Çeviren: Merih Bektaş Fidan, 2008). Bu sorulara cevap ararken araştırma konuları hakkında sağlam fikir geliştirecek ve süreci daha bir öz-güvenle işletecektir. Bu modele göre insan düşüncesi aşağıdaki öğelerden oluşur:

- Her mantığın bir AMACI vardır. Nitel araştırmacı potansiyel araştırma sorularının belli bir mantık ve dolayısıyla amaç güttüğünü bilerek araştırma sorularını şekillendirmelidir.
- Her mantık, bir sorunu ORTAYA KOYMA ya da PROBLEMİ ÇÖZME için bir girişimdir. Buna inanan araştırmacı neyi gözler önüne sermek istiyorum sorusunun cevaplarını rahatlıkla belirleyebilir.

- Her mantık bir VARSAYIMA dayanır ve bir BAKIŞ AÇISINDAN beslenir. Varsayım ve beklentilerin farkında olmadan girilen bir çalışma sonradan içinden çıkılmaz bir problem yumağına dönüşebilir.
- Her mantık VERİYE, BİLGİYE ve KANITA dayanır. İçerisinde ÇIKARIMLAR, YORUMLAR ve SONUÇLAR içerir. Bir araştırmacı çalışacağı konunun ne tür bilgi ya da sonuç doğuracağını bilmelidir.
- Her mantığın ETKİLERİ VE SONUÇLARI olacaktır. Hiçbir nitel araştırmacı bunu öngörmeden kaliteli bir çalışma üretemez. Ve bunları raporunda belirtmek durumundadır, örneğin, çalışmanın sonuçları şu kişileri, grupları, kurumları ve düşünme biçimlerini şöyle etkileyebilir diyebilmelidir.

Bütün bunları yaparken iyi bir nitel araştırmacı bazı karakter özellikleri de geliştirmeli ki onun karakterinde araştırmacının kalitesi tescillenmiş olsun. Birçok yazarın belirttiği gibi bu hem de kişisel bir yolculuk ve bilgi üretme mücadelesidir. McLeod (2000) nitel araştırmacıların genellikle yalnız insanlar olduklarını ve izole bir süreç geçirdiklerini ve bunun handikap olabileceğini belirtir.

Yukardaki modelde kritik analitik düşünen bireylerin ‘Entellektüel Karakter Özellikleri’ nden bahsedilir. Bu özellikler arasında en önemlileri entellektüel mütevazilik, entellektüel cesaret, entellektüel empati, otonomi sahibi olmak, entellektüel sabır ve entellektüel adalettir (Paul, 1993). Refleksif düşünme pratiğinde, araştırmacı çalışmaya başlamadan önce süreci gözden geçirir, bu sürece nasıl hazırlandığını ve araştırmaya nasıl ve neden başladığını düşünür ve yazıya geçirir. McLeod (2001) bu noktada önemli bir uyarı yapar ve niteliksel araştırmaların rapora dönüştürülürken kullanılacak refleksif dilin dengesine atıf yapar. Özellikle danışmanlık ve psikoterapi alanında, aşırıya giden düşünömselliğın veya öznelliğın okuyucularda araştırmacıya dair narsisistik eğilimlerin ve gizlenmiş bireysel biyografi dışı vurumu gibi olumsuz duygu ve düşüncelere yolaçabileceğın vurgulanmıştır. McLeod, araştırmacıların hem kritik dille hem de diyalog şeklinde yazmaları gerektiğini ve bu alanda bazı sosyolojik çalışmaların örnek olabileceğini belirtmiştir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada araştırmaların dünyasına özellikle nitel (kalitatif) araştırma alanına kısa bir keşfe çıkmaya çalıştım. Nitel araştırmalar yorumsamacı geleneğre dayanması ve dolayısıyla öz-düşünömsellik kalite kriterleri açısından genç ve tecrübesiz araştırmacılar için korkutucu olabilir. Bu yazı ile bir araştırmaya başlamadan önce gerekli ve zorunlu bir dizi eğitimler aracılığıyla, araştırma yapmak isteyenlerin geliştirmeleri gereken entellektüel ve akademik duruş, bilgi ve becerileri ön plana çıkarmaya çalıştım. Yazıyı öğrencilere ve akademik hayata henüz geçmiş akademisyenler için bilgi sağlaması amacıyla teorik düzeyde tutmayı yeğledim.

Uzun soluklu nitel bir araştırma yürütme ve tamamlama tecrübesi yaşamış araştırmacı bir psikolog olarak okuyucuların yazılanların test edilmiş olgular olduklarını bilmelerini isterim. Dolayısıyla bunun ilgilerini güçlü tutmalarına ve kendilerine güvenlerini arttıracığına yolaçacağını ümit etmekteyim. Zorlu bir süreç olsa da kişisel ve profesyonel gelişim açısından nitel araştırmaların, sistematik bir düşünce, sistematik bir dil kullanımı ve disiplinli bir süreç takibini kazandırma anlamında en güçlü aday oldukları kanaatindeyim. Aynı şekilde nitel araştırmaların ve düşünömselliğın bireysel ve profesyonel sorumluluk almada ve araştırmacının düşünme süreçlerini kamuoyuna açık halde tutabilmede araştırmacılar için en güzel oto-kontrol mekanizması olacağı açıktır.

Ayrıca, tecrübeye ve kanıta dayalı bulgulara göre, bir şey, en iyi bir şekilde, ancak pratik edildiğinde öğrenilebilir. İlgilenenlere bunların küçük denemelerini, kendi yaşantılarında, yapmalarını tavsiye ederim; unutmayalım ki insan, hayatı boyunca sürekli bir araştırma içerisinde ve her gün farkında olmadan pek çok şeyi araştırır; seyahat ederken, ev kurarken, gideceği okulu hatta eşini seçerken bir araştırma edası içinde bilgi toplar, analiz eder, sonuca varır ve harekete geçer.

Özetle, nitel araştırma bir yaşam felsefesidir; araştırmacı araştırma yoluyla kendisini resme, konuya veyahutta probleme dahil ederek ifşa eder. Bu bir entellektüel sorumluluğu dolayısıyla büyümeyi getirir. En nihayetinde bu duruş ve kavrayış nitel araştırmacıyı akıp giden gerçekliğin, hem içerden hem dışardan en yakın şahitleri kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akman, G. N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri dersi*. Nicel ve nitel araştırma yöntemleri. T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çay Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Programı, Yönetim ve Organizasyon Bölümü.
- Cankurtaran, Ö. (2016). *Niteliksel Araştırma Yöntemleri*- H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü seminerler serisi. <https://www.youtube.com/watch?v=1AzGfG9RRy8>
- Cresswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative. and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Etherington, K. (2004). *Becoming a reflexive researcher: Using ourselves in research*. London/Philadelphia: Jessica Kingsley.
- Fidan, M. B. (2008). *Mini eleştirel düşünme kılavuzu: kavramlar ve araçlar (çeviri)*. The 'Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools' Richard Paul and Linda Elder. Critical Thinking Foundation. www.criticalthinking.org
- Fidan, M. B. (2017). *The third person in the room: The impact of the interpreter on the counselling process with non-English speaking clients*. Published Doctorate Thesis. University of Leicester, UK.
- Frank, A.W. (1992). The pedagogy of suffering: moral dimensions of pedagogical therapy and research with the ill. *Theory and Psychology*, 2, 467-85.
- Gergen, K. J., and Gergen, M.M. (1991). *Toward reflexive methodologies in F. Steier (ed.), Research and Reflexivity*. London: Sage.
- Gergen, K. J. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40, 266-75.
- Glesne, C. (2011). *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction*, 3rd Edition. Pearson.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks: Sage Publications.

- Lawson, H. (1985). *Reflexivity: The post-modern predicament*. La Salle, IL: Open Court.
- McLeod, J. (2001). *Qualitative research in counselling and psychotherapy*. Sage Publications.
- McLeod, J. (2003). *An introduction to counselling (3rd edn)*. Maidenhead, UK: Open University Press.
- McLeod, J., Elliott, R., and Wheeler, S. (2010). Training Counsellors and Psychotherapists in Research Skills: A manual of resources. *Lutterworth: British Journal of Social Work*, 41(8), 1548–1565.
- Miles, M., and Huberman, A. (1994). *Qualitative data analysis: A source book of new methods* (2nd edn). London: Sage.
- Ossorio, P.G. (1985). 'An overview of descriptive psychology'. In K.J. Gergen and K. E. Davies (eds). *The social construction of the person*. New York: Springer- Verlag.
- Parker, I. (1994). *Qualitative methods in psychology. A research guide*. Page 1-17. Open University Press.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods (2nd ed.)*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Paul, R. (1993). *Critical thinking: What every person needs in a rapidly changing world*. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking.
- Paul, R., and Elder, L. (1997). *The miniature guide to critical thinking concepts and tools*. Dillon Beach: Foundation for Critical Thinking Press.
- Stiles, W.B. (1993). Quality control in qualitative research. *Clinical Psychology Review*, 13, 593-618.
- Strauss, A., and Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Willig, C. (2001). *Interpretative phenomenology. Introducing qualitative research in psychology: Adventures in Theory and Method*, pp. 65–69. Milton Keynes, Bucks.: Open University Press.